

УДК 939.2:351.752.2 (+16):001.891.
DOI: 10.30970/sls.2020.69.3491

З ЧОГО ПОЧИНАЛАСЯ РУСЬ-УКРАЇНА?

Леонтій ВОЙТОВИЧ

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра історії середніх віків і візантиністики
e-mail: lev67420@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9191-6537*

У статті зроблена спроба на підставі останніх досягнень світової науки проаналізувати етногенез слов'ян від появи індоєвропейської раси на теренах Європи до виникнення слов'янських племінних союзів. Проаналізовано також суспільний розвиток цих племінних союзів у світлі нових теорій протодержави-чіфдому аж до її трансформації у ранню *державу дружинного типу* (*military government*). Наслідки цього розвитку зафіксовані у першому повідомленні про існування *Руського каганату*, яке дійшло до наших днів. Здійснено порівняльний аналіз розвитку інститутів держави дружинного типу у слов'янському, скандинавському і центральногерманському масивах. Вперше здійснюється загальний аналіз цих складних процесів і явищ з повним усвідомленням дискусійності їх як загалом, так і в окремих деталях. Безсумнівно видається тільки загальний висновок щодо завершення цих процесів і трансформацій у Подніпров'ї у першій половині IX ст. внаслідок створення *Руського каганату*.

Ключові слова: праіндоєвропейська спільнота, культура бойових кам'яних сокир, германська і балто-слов'янська мовні групи, плем'я, чіфдом, держава дружинного типу, Руський каганат.

У контексті складних проблем індоєвропейського та слов'янського етногенезів дискусійними залишаються питання початків формування українського етносу та його державності. Практично повна відсутність традиційної джерельної бази відвела на другий план звичні історіографічні методи й актуалізувала інструментарій та отримані на його основі докази спеціальних дисциплін: лінгвістики, ономастики, етнографії, антропології та археології. Доводиться констатувати, що наразі українські дослідники не ризикують встановлювати початки українського етногенезу та його державності на підставі дискусій своїх сусідів навколо питання походження слов'янства. Останні, особливо зважаючи на проведення суперечок в умовах "гібридної війни", не тільки не залишають місця для початків української державності раніше XX ст., а й самому українському етносу відмовляють у більш ранньому існуванні. Напевно, давно настав час підбити певні підсумки європейських досліджень цих складних проблем, хоча попередній і дискусійний їх результат задалегідь відомий.

На підставі аналізу основних термінів, значення яких збігається у більшості народів, що розмовляють або розмовляли індоєвропейськими мовами і визначають предмети або явища, які відтворюють відомі з датованих археологічних пам'яток

принципові зміни у техніці (наприклад, мідь, наковальня, плуг, колісниця, повозка та ін.), у світовій лінгвістиці зроблено висновок, що час існування праіндоєвропейської спільноти, яка розмовляла праіндоєвропейською мовою, припадає на V–IV тис. до н. е. Приблизно у 3000 р. до н. е. почався процес розпаду праіндоєвропейської мови на певні мовні масиви. Слов'янсько-балтсько-германська група сформувалася по сусідству з *тохарською*¹ на північно-східній межі індоєвропейського ареалу у Східному Туркестані між Уралом та Алтаєм (Климов, 1986, с.150–159; Гамкрелідзе та Иванов, 1980, с.3–27). З часом ця група перемістилася до Волги і близько 2300–1700 рр. до н. е. слов'янсько-балтсько-германська група через південь нинішньої України пройшла у Центрально-Східну Європу, заповнивши терени сучасної Білорусі, Прибалтики, нижніх течій Вісли і Лаби, та через сучасну Данію у південні бережжя сучасних Швеції та Норвегії, витісняючи і частково асимілюючи рештки палеоевропейців – носіїв *трипільської культури*, знищеної попередніми хвилями індоєвропейської міграції (див.: Vere Gordon Childe, 1950; Третьяков, 1953, с.3–37; Gimbutas, 1961, pp.32–46²). В археології ця група фіксується як носій культури *бойових кам'яних сокир* (*шнурової кераміки*). На українських землях осіли локальні групи цієї культури: *середньодніпровська, подільська, підкарпатська* (чи *верхньодністровська*), *городоцько-здолбицька* і *стрижівська* (Войтович, 2012, с.141–154; Бунятян, 2010, с.18–30; Włodarczak, 2006).

Та частина *слов'янсько-балтсько-германської групи*, яка потрапила у Скандинавію (культура *лодеподібних сокир* у Сконе, Упланді та Норвегії) (Lindquist, 1992, p.43), утворила окрему *германську мовну групу*, яка далі розвивалася відокремлено від *балтсько-слов'янської мовної групи*, що осіла на теренах Прибалтики та сучасних Білорусі.

З півдня їх тіснили племена *іранської мовної групи*, які заповнили степову зону сучасної України: *кіммерійський, скіфський*, а потім *сарматський* масиви. Із заходу – племена *тишинецько-комарівської культури*, які у 1600–1250 рр. до н. е. зайняли простір від Варти на заході до Подесення на сході і від Білоруського Полісся на півночі до Середньої Наддніпряни на півдні, утворивши вісім локальних варіантів: *любельський, підляський, мазовецький, лпатовський, любенський, рівненський, прип'ятський, київський і сосницький* (Крушельницька, 1985, с.11; Свешніков, 1958, с.21–28; Sulimirski, 1936, s.273–277). Намагання віднести ці племена до протослов'янських (Рыбаков, 1981, 1, с.11–75, 2, с.40–59; 1982, с.13–14; Свешніков, 1976, с.98–100; Березанская, 1972, с.192–193; Gardawski, 1968, s.217–230), очевидно, є невдалими. Між балтським ареалом і племенами *тишинецько-комарівської культури* існував явний розрив (див.: Березанская, 1972, с.166–168)³, тоді як їх зв'язок з *культурою Костіша* із Карпатсько-Дунайського регіону та мирне проникнення в їх масив племен *культури Ноа*, носії якої відносилися до *фракійської мовної групи*, дає підстави віднести племена *тишинецько-комарівської культури* до *фракійської мовної групи* (Крушельницька, 1985, с.143–144; Смирнова, 1957, с.99–107).

Близько 1200 р. *тишинецько-комарівська* культура почала поступатися *лужицькій культурі*, яка проіснувала до IV ст. до н. е., охопивши ареал від Балтійського побе-

¹ До XIII ст. територія між Гіссарським хребтом на півночі, Гіндукушем на півдні, ріками Мургаб і Герируд на заході (у нинішній Туркменії) та Памиром на сході називалася “Тохаристан”.

² Їх рештки вціліли донині як саами та лопарі європейської тундри (Vere Gordon Childe, 1950. *Prehistoric migrations in Europe*).

³ Більше того, *балти* в XI–X ст. до н. е. асимілювали носіїв *тишинецько-комарівської культури* на Волині (*лебедівський етап милоградської культури*).

режжя до Дунаю та від р. Шпрее до Волині. Носії *лужицької культури* займалися землеробством, обробкою заліза, виготовленням досконалого ліпленого посуду з декоративними умбрами, з барвною орнаментикою з мінеральних фарб, але так і не дійшли до гончарного круга. Покійників лужицькі племена спалювали, а сліди кремації ховали у ямках або урнах на так званих “полях поховань”. Трапляються поховання з попільницею, обсипані частинами вогнища чи навіть без попільниці з цілими рештками вогнища. З кінця епохи бронзи почали формуватися городища – перші свідчення зачатків державності. В цей час лужицькі племена сягнули поза Судети і Карпати, витісняючи й асимілюючи племена *фракійської мовної групи*. На території лужицької культури на той час існувало кілька локальних груп: *саксько-лужицька*, *урадзька* (західнопольська), *кашубська* (східнопоморська), *східновеликопольська*, *верхньосілезько-малопольська*, *середньосілезька*, *середньопольська*, *вармійсько-мазурська*, *ульвовецька*, *бяловіцька* і *гуржицька* (Бандрівський, 2006, с.72–91; Kozłowski, 1926, s.1–20). Спроби віднести носіїв *лужицької культури* до *протогерманської* чи *протослов'янської* груп виявилися невдалими. Більшість дослідників погодилася, що носії *лужицької культури* належали до *іллірійської мовної групи* з певними вкрапленнями представників *кельтської мовної групи*. Навіть найбільш палкий прихильник слов'янського варіанту Б. Рибаків змушений був погодитися на “якусь частину кельтських та іллірійських племен” (Рибаків, 1982, с.16).

Германський ареал продовжував розвиватись у Скандинавії. А коли через зростання населення став відчутним брак землі (у Норвегії досі придатної для рослинництва землі не більше 5%), германські племена з II ст. до н. е. почали через данські землі вторгатися на континент і просуватися на південь, а 113 р. до н. е. *тевтони* навіть випробували міць римського війська (див. Кузьменко, 2011; Ernst Künzel, 2006; Simek, 2006; Wolters, 2006; Мюссе, 2006).

У той час балтсько-слов'янський ареал розвивався у Прибалтиці та Білорусі. Бл. 500 р. до н. е. балто-слов'яни вже переймали від скіфів-іранців технологію виплавки заліза, тобто, почали рухатися на південь, форсувавши Прип'ять. Про це, окрім археологічних матеріалів, свідчить також спільна назва заліза: *залізо* (укр.), *железо* (рос.), *gelso* (пруська), *gelizis* (литовська), *dzelzs* (латиська), родинної номенклатури (*син* – лит. *sunus*; *брат* – лит. *brolis*, лат. *bralis*, і т. д.) чи загальних найбільш архаїчних термінів (*озеро* – прус. *assaran*, лит. *ezeras*, лат. *ezerē*; *лико* – прус. *lunkan*, лит. *lunkas*, лат. *lūks*; і т. д.) (Непокупный, 1976; 1979). Балтсько-слов'янський словник Рейнгольда Траутмана містить 382 слова спільного походження з давньої архаїки (Trautmann, 1923; 1970). У балтській архаїці лінгвісти налічують до 3 тис. таких слів. З точки зору лінгвістики, спільний архаїчний період розвитку балтсько-слов'янських мов цілком очевидний (див.: Kuryłowicz, 1958; Fraenkel, 1950; Blese, 1930, s.61–70; Meillet, 1908; 1984).

Майже синхронно з *германською групою* на південь рушила і балтсько-слов'янська група. Приблизно між 200 р. до н. е. і 200 р. н. е. на території від Прип'яті до Подесення і у Середньому Подніпров'ї існувала *зарубинецька культура*, яка тривалий час трактувалась дослідниками як перша протослов'янська культура, хоч вони і вказували на наявність скіфсько-сарматських, балтських і кельтських елементів. Дискусії щодо різних аспектів зарубинецької культури тривають. Імовірно, її носії залишалися *балто-слов'янами*, але саме в межах цієї культури розпочалось і відбувалося мовне розділення балтів і слов'ян (див.: Пачкова, 2006; Баран та Баран, 2005; Каспарова,

1984, с.108–117; Максимов, 1982). Зарубинецька культура розвивалася під сильними іраномовними впливами сарматського масиву (Войтович, 2010, с.7–23).

Вторгнення у II ст. н. е. племен германського масиву – *готів* і *гепідів*, які були носіями *вельбарської культури* – призвело до утворення поліетнічної *черняхівської культури*, на периферії якої продовжилося формування слов'янського етносу (Онищук, 2018; Войтович, 2008, с.35–64; 2010, с.154–183). В останній чверті IV ст. *гуни* змусили германський масив мігрувати на захід, звільнивши величезні території, які заповнили перші слов'янські культури V–VII ст. – *пеньківська* (антська) (Седов, 2002, с.202–222; Приходнюк, 1998) та *празько-корчацька* (склавінська) (див.: Гавритухин, 2009, с.7–25; Русанова, 1973; Баран, 1972), продовження якої – культура *Луки Райковоцецької* (VIII–X ст.) – заповнила Правобережжя Дніпра, Прикарпаття і Волинь (Филипчук, 2012; Михайлина, 2007). Саме звідси і почалося розселення слов'ян у західному, південному, східному і північному напрямках (Баран, Козак та Терпиловський, 1991).

Поділ слов'ян на східних, західних і південних дуже умовний, як і окреслення прабацьківщини слов'ян – первинної території, на якій відбувалося формування *слов'янської мовної групи*, що виділилася з *балтсько-слов'янської*. За судженням польського славіста К. Язджевського, версії дослідників можна об'єднати у чотири групи (Jazdźewski, 1968, s.6–129). До першої групи він відніс прихильників концепції азіатської прабацьківщини слов'ян: Туркестану, Семиріччя та Південного Сибіру чи північних окраїн Кипчакського степу (Moczyński, 1925) і навіть Південно-Східної Азії (Gasparini, 1952, s.67–92). До другої групи увійшли прихильники російської прабацьківщини слов'ян: верхів'я Західної Двіни, Німану до озера Ільмень (Шахматов, 1911, с.707–724, 791–812; 1916, с.664–681) та на схід за Німаном і Дніпром (Rozwadowski, 1913, s.39–58; 1948). До четвертої групи були віднесені прихильники польської прабацьківщини слов'ян (Lehr-Splawiński, 1946; Filip, 1946; Czekanowski, 1927). Аргументи дослідників, об'єднаних умовно у третю групу, видаються найбільш мотивованими. Прабацьківщиною слов'ян вони вважають середню і верхню течію Дніпра (Müllenhoff, 1887, s.89); землі на північ від Карпат між Одрою і середньою течією Дніпра (Погодин, 1901, с.90, 94.); від Верхньої Варти до Вісли на заході і до середньої течії Десни на сході, до Прип'яті на півночі і верхів'їв Південного Бугу, Дністра, Пруту і Серету на півдні (Филин, 1962; Niderle, 1931; Грушевський, 1910, с.5–9, 1904, с.162–243); в долині Прип'яті до лісостепу України і на схід ліською частиною до Дніпра (Rostafiński, 1908, s.6–25). Більшість думок істориків зводиться до ареалу, обмеженого Західним Бугом, Прип'яттю, середньою течією Дніпра до гирла Десни, до Карпат і верхів'їв Південного Бугу з центром на Волині. Значна частина дослідників продовжує цю територію на захід до Одри через середню Віслу (Третьяков, 1982, с.27; Свешников, 1969, с.42–64; Eisner, 1966; Gardawski, Gąssowski, 1961, s.53–58; Тереножкин, 1957, с.3–16; Hensel, 1954, s.211–260; Labuda, 1948, s.181–227; Артамонов, 1946, с.70–86; Удальцов, 1946, с.41–50).

Антські племена *пеньківської культури* мігрували на південь на Балкани, згодом частина з них повернулася і взяла участь в експансії на території балтів. На ареалах продовження *пеньківської культури* – *волинцівської*, *роменської* та *боршівської* культур – сформувалися племінні союзи *сіверян*, *радимиців*, *вятиців*, *дреговичів*, *кривичів* і *словен* (причому *кривичі* колонізували території *балтів* і підтримали колонізацію *словенами* територій *фінно-угрів*, які за підтримки *сіверян* успішно колонізували також *вятичі*). На ареалах культури *Луки Райковоцецької* сформувалися племінні союзи *полян*, *древлян*, *уличів*, *тиверців*, *волян-дулібів* і *хорватів*.

Вважається, що найранішим соціальним організмом, самодостатність якого визначалася виробництвом матеріальних благ, необхідних для існування людей, що входять до його складу, біологічним відтворенням шляхом народження нового покоління і соціальним відтворенням шляхом передачі цьому поколінню певних соціально-культурних цінностей і традицій (Козлов, 1967, с.100–111), було плем'я (Куббель, 1986, с.145; Семёнов, 1966, с.88–106), у якому поєднувалися етнічна спільність (сукупність кланів) і політична структура, на чолі з вождем (Васильєв, 1981, с.158–160). Таку максимальну общину – плем'я – археологи окреслюють як гніздо поселень (Михайлина, 2007, с.246–247).

Просте племінне вождівство через змішане (компаундне) переростає у складне (консолідоване) вождівство, яке, об'єднавши декілька племен, утворює племінну протодержаву – *чіфдом*, тобто стала структурою з централізованим управлінням та спадковою ієрархією правителів і знаті, але ще без формального апарату примусу (Карнейро, 2000, с.91–93; Rogers Service, 1975, р.25). Отже, племена об'єднуються у союзи, формуючи складні вождівства, в руських джерелах – княжіння (Михайлина, 2007, с.246–247). Інший давній слов'янський термін – “верв”, давши назву общині-верві, став слов'янським відповідником позначення кланових зв'язків у рамках чіфдому-вождівства (Баран, 2004, с.36).

Племінні союзи були складними вождівствами-чіфдомами. На заході ще у VI–VII ст. склався волинський суперсоюз під гегемонією *дулібів*, куди дослідники були схильні включати і території Верхнього Подністров'я та Посяння (Баран, 1968, с.33–34) і навіть усю територію пам'яток культури Луки Райковецької, принаймні, у межах ареалу празько-корчакської кераміки (Седов, 1982, с.92–93). На Прикарпатті у цей самий період уже склався хорватський суперсоюз, знаний з пізніших джерел як Велика Хорватія, що простягалася від середньої течії Пруту і Дністра на сході вздовж Карпат, Татрів і Судетів до верхньої течії Вісли, Лаби і басейну Білої Ельстер на заході (де осіли *білі*, тобто західні, хорвати). Цей масив охоплював також Закарпаття, де в басейні Тиси збереглися їх сліди у топонімах Хорвацик (в районі Кошиць), Ерде-Хорвати, Хорвать (на р. Красна) і Храбоч (див.: Войтович, 2019, с.152–169; Vojtovuč, 2014, s.207–254). Хорватський масив сформувався на окраїні черняхівського масиву на базі *культури карпатських курганів*, носії якої у складних асиміляційних процесах взяли гору над носіями *липицької культури* (даків) та *пшеворської культури* (германців астингів), а також іранськими відламами язигів і роксоланів, які через басейн Тиси пройшли на Дунай і від яких, імовірно, походить іранська етимологія етноніму *хорвати* (Žiranič, 1928, s.74–79; Соболевский, 1921, с.8). У VI ст. *хорватський* масив уже був слов'янським (Баран, Козак та Терпиловський, 1991, с.57).

Вторгнення *аварів*, які близько 561–562 рр. розгромили обидва об'єднання, призвело до вимушеної міграції значної частини *хорватів* та *дулібів* у Паннонію та на Балкани. Так виникли хорватські жупанії (князівства) на Балканах. Відомості про цю вимушену міграцію зафіксовані у звітках про чеських, паннонських і карінтійських *дулібів* (860, 891, 977, 982, 984 рр.) (Šimek, 1948, s.351–360; Niderle, 1911, s.196–197, 1906, s.368–370), а також у топоніміці: Дулебська біля Врбовця у Хорватії, р. Дудлеба в Чехії, річка Дулеба в Карінтії, річка Дулеба – притока Ольси, на якій знаходиться с. Дулеби (Łowmiański, 1962, s.258–259). *Хорвати*, які залишились у Прикарпатті та на Закарпатті, зберегли тут племінні князівства. Рештки *дулібів*, що осіли на Східній Волині, зайнявши територію пізнішого удільного Дорогобужького князівства, ймовірно,

брали участь у поході князя Олега на Константинополь (907) (Войтович, 1998, с.286–294).

У Причорномор'ї потужна Хозарська імперія підпорядкувала собі союзи *сіверян, полян, вятичів та радимичів*. Щоправда, невдала релігійна реформа, внаслідок якої верховний правитель *каган* і хозарська еліта прийняли юдаїзм, призвела до громадянської війни і відділення окремих племінних союзів, зокрема *чорних* (північних) *болгар* та *угрів*. З півночі в слов'янські масиви почали вклинюватися вікінги-варяги, прокладаючи шлях з *варяг у греки* (з Готланда через Ризьку затоку, Західну Двіну, її ліву притоку Каспль та Дніпро, перехід до якого з Касплі здійснювався волоком у районі Гніздова–Хольмгарда) (Войтович, 2015а, с.37–55; 2015b, с.7–18). Невеликі дружини вікінгів ставили за мету завойовувати гігантські території, але їх добротне озброєння і військовий досвід давали їм змогу не тільки легко домовлятися з місцевими елітами, які шукали союзників проти *хозарів*, а й очолювати ці еліти.

На той час під впливом внутрішнього розвитку племінних союзів, відбувалася трансформація *чіфдому* у *дружинну державу* чи *військову державу* (*military government*), яка характеризується універсальним етапом розвитку суспільства, при якому функції держави, що зароджується, здебільшого виконує військова організація – дружина чи аналогічна їй військова структура. Цей етап характерний для всієї Центрально-Східної Європи, тобто германсько-слов'янського масиву. Етапи розвитку *дружинної держави* добре простежуються за порівняльними давньоруськими та скандинавськими матеріалами, які не обов'язково мали бути запозиченнями, а могли просто розвиватися синхронно як етапи дружинної держави – *полюддя*, аналогом якого є скандинавська *вейцла* (Зубашевський, 2007, с.77–85; Михайлина, 2007, с.19–24), типологія поселень з дрібних сіл та хуторів-миз, об'єднаних у гнізда поселень навколо центральних садиб, що виконували спочатку примітивні культові, а згодом фіскальні функції (Михайлина, 2003, с.93–99) (*хусебю* – *погости*) (див.: Рыбаков, 1982; Петрухин та Пушкина, 1979, с.100–112; Andras, 1964, s.513–515, 516; Rosén, 1962, s.94–96; Steinnes, 1955)⁴, сотенна система (*hundari* – у свеїв, *herad* – у решті Швеції та Норвегії, *syssel* – в Ютландії (Ковалевський, 1977, с.99–100; Carl Axel Ekblom, 1974), *врешті, віче* – аналог скандинавського *тінга* (Sven Birger Fredrik Jansson, 1962, p.103–112).

За таких умов на території придніпровських *полян* сформувалася держава *Русь*. Бертинські аннали під 839 р. вперше зафіксували назву *Русь* (див.: Łowmiański, 1964, s.347–348; Кривелев, 1959, с.29, 167; Eissfeldt, 1956, s.443–465; Пигулевская, 1952, с.42–48)⁵ (автор тексту Пруденцій, єпископ з Труа, був присутнім під час події, пов'язаної з фіксацією цієї назви (Łowmiański, 1973, p.130 ; Voba, 1967, p.23):

“Також прийшли послы греків, відправлені від імператора Феоділа, а саме Феодосій, єпископ Кальдонської митрополії, і спафарій Феоданій, що несли до імператора лист з відповідними подарунками; імператор з честю прийняв їх в Інгельгеймі у п'ятнадцяті календи червня. Крім того, їх посольство схилило імператора і підлеглих його до підтвердження союзу і постійного миру між обома сторонами, а

⁴ Скандинавські конунги під час своїх об'їздів-вейцли не заїжджали у традиційні центри фольків – *туни*, а визначали для цього спеціальні пункти – *хусебю* (*husaby*). Таких *хусебю* відомо у Швеції – 70, Норвегії – 46, Данії – 9. Після реформ княгині Ольги (945–961) з середини X ст. на Русі виникають такі ж пункти – *погости*, де з'являються представники князівської адміністрації.

⁵ Спроби віднести першу згадку про Русь до біблейної книги пророка Іезекіїла, якого бл. 597 р. до н. е. забрали у вавилонський полон (текст його книги дійшов у записках II–I ст. до н. е.), чи в сирійській хроніці Псевдо-Захарії з Мітілени (VI ст.), виявилися невдалими.

також про перемоги, які він з висоти престолу свого здобув у війні проти іноземних народів, люб'язність і радість в Господі були принесені. Посольство попросило імператора і його підданих по-дружньому повернути подавшому [листа] благодать всіх перемог. Він також послав з ними тих самих, які себе, тобто свій народ, називали Рос, котрих їх король, прозваний Каган, послав раніше заради того, щоби вони проголосили про дружбу до нього, просячи через згаданого листа, про прихильність імператора, можливість повернутися, а також допомогу через всю його владу. Він не захотів, щоби вони поверталися тими [шляхами] і потрапили б у велику небезпеку, бо шлях, яким вони йшли до нього в Константинополь, вони здійснили серед варварів, дуже жорстоких і страшних народів. Дуже уважно дослідивши причину їх приходу, імператор довідався, що вони з народу свіонів, як вважається, радше розвідники, ніж прохачі дружби цього королівства і нашого, він наказав утримувати їх у себе до тих пір, поки зміг би це дійсно відкрити, а саме чесно вони прийшли від того чи ні, і це він не забув повідомити Феофілу через своїх згаданих послів і листи, і то, що він з охотою прийняв за сильним його бажанням, а також якщо вони будуть знайдені вірними, і для них був би даний дозвіл на повернення на батьківщину безпечно; їх потрібно було би відпустити з допомогою; якщо б іншого разу з нашими послами, посланими до його присутності, з'явився б хто-небудь з таких [людей], він сам повинен був би винести рішення”⁶. (Annales Bertiniani: Annales de Saint-Bertin, 1964, pp.30–31)

З цитованого тексту випливає, що посольство від правителя (кагана) народу Рус, відряжене до візантійського василевса Феофіла, не могло повернутися через загрозу з боку ворожих народів, тому разом з візантійськими послами попрямувало в Інгельгейм, щоби повернутися на зворотньому шляху через землі імператора. Як виявилось, посли були шведами, яких запідозрили у шпигунстві (перед цим відбулося кілька нападів вікінгів на приморські володіння імператора) і затримали до з'ясування обставин (Шаскольский, 1981, с.43–54; Сахаров, 1975, с.247–254; Łowmiański, 1973, s.130–139, 177–178; Мавродин, 1971, с.113–119; Пархоменко, 1938, с.191–192). Глибокий аналіз літератури, присвяченої цьому посольству, зробив А. Сахаров (Сахаров, 1980, с.37–42).

⁶ “Venerunt legati Graecorum a Theophilo imperatore directi, Theodosius videlicet, Calcedonensis metropolitanus episcopus, et Theophanius spatharius, ferentes cum donis imperatore dignis epistolam; quos imperator quintodecimo Kalendas luni in Ingulenheim honorifice suscepit... Misit etiam cum eos quosdam, id est gentem suam, Rhos vocari dicebant, petens per memoratam epistolam, quatenus benignitate imperatoris redeundi facultatem atque auxilium per imperium suum totum habere posset, quoniam itinera per quae ad illum Constantinopolim venerant, inter barbaras et nimiae feritatis gentes immanissimas babuerant, quibus eos, ne forte periculum inciderent, redire noluit. Quorum adventus causam imperator diligentius investigans, comperit eos gentis esse Sueonum, exploratores potius regni illius nostrique quam amicitiae petitores ratus, penes se eo usque retinendos iudicavit, quoad veraciter invenire posset, utrum fideliter eo necne pervenerint; idque Theophilo per memoratos legatos suos atque epistolam inimare non distulit, et quod eos illius amore libenter suscepit; ac si fideles invenirentur, et facultas absque illorum periculo in patriam remeandi daretur, cum auxilio remittendos; sin alias, una cum missis nostris ad eius praesentiam dirigendos, ut quid de talibus fieri debere, ipse decernendo efficeret”. (Annales Bertiniani: Annales de Saint-Bertin, 1964, pp.30–31)

Це дає підстави стверджувати, що у 837 р. (щонайменше за рік-два до появи в Інгельгеймі) вже існувала держава Русь, правитель якої, титулований *каганом*, декларував незалежність від Хозарії, а потужна Візантія вважала важливими союзні стосунки з ним.

У підсумку можна стверджувати, що шлях *із варяг у греки* (через Ризьку затоку повз о. Саарема і далі по Західній Двіні, Касплі, волоку до Дніпра поблизу Хольмгарда, Дніпром до Києва і далі до Чорного моря, гирла Дунаю і Константинополя) став відомий вікінгам щонайпізніше з другої половини VIII ст. До 837 р. вони допомогли *полянам* звільнитися від хозарської залежності, і їхній вождь прийняв титул *кагана*, демонструючи таким чином свою рівність з хозарським правителем. Цю появу шведських вікінгів у Києві відомий дослідник скандинавських древностей на Русі київський археолог В. Зоценко (1953–2009) обґрунтовано пов'язував з антискандинавським повстанням куршів у Прибалтиці (Зоценко, 1985, с.126–127). Відбита вона і у недатованій частині ПВЛ у передачі легенди про полянську данину мечами (ПСРЛ, 2001, с.17; див.: Войтович, 2014, с.14–15; 2007, с.74–79; Александер Весей Бетюн Норманн, 2008, с.28–29)⁷. Правдоподібно, що тим *каганом* був князь Дір (Dirr), у пізнішій традиції об'єднаний зі своїм наступником Аскольдом (Войтович, 2005, с.109–117; 2018, с.506–524).

Зрозуміло, що деякі дослідники наполягають на тому, що ці звістки стосуються *Руського каганату* на Волзі або ж у Ладозі, зовсім не турбуючись тим, що спуститися на лодях типу *дракар* по Волхову і далі пройти 50-кілометрові волоки, щоб досягти Дніпра, неможливо, як і волоком перетягнути потужний флот з Волги у Дон, щоб через Азовське море вийти до Константинополя, форсувати ж Чорне море на легких човниках нереально.

Список посилань

Артамонов, М., 1946. Вenedы, невры и будины в этногенезе славян. *Вестник Ленинградского государственного университета*, 2, с.70–86.

Бандрівський, М., 2006. Проблеми етно-культурної атрибуції на Північно-Західному Поділлі, Волинській височині і прилеглому Поліссі наприкінці середнього і пізньому періодах епохи бронзи. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 10, с.72–91.

Баран, В. та Баран, Я., 2005. *Зарубинецька культура. Історичні витоки українського народу*. Київ: Генеза.

Баран, В., 1968. Східнослов'янські племена третьої чверті I тисячоліття н. е. на території західноукраїнських земель. В: *Торжество історичної справедливості*. Львів.

Баран, В., 1972. *Ранні слов'яни між Дніпром і Прип'яттю*. Київ: Наукова думка.

Баран, В., Козак, Д. та Терпиловський, Р., 1991. *Походження слов'ян*. Київ: Наукова думка.

Баран, Я., 2004. *Слов'янська община*. Київ–Чернівці: Зелена Буковина.

Березанская, С., 1972. *Средний период бронзового века в северной Украине*. Киев: Наукова думка.

Бунятян, К., 2010. Підкарпатська культура шнурової кераміки. *Археологія*, 2, с.18–30.

⁷ У Центрально-Східній Європі не було покладів болотної чи озерної руди, придатної для виготовлення мечів. Мечі на Русь потрапили з вікінгами, бо з Франкською імперією, яка намагалася не допустити продажу мечів за свої межі, тісних контактів не було.

- Васильев, Л., 1981. Протогосударство-чифдом как политическая структура. *Народы Азии и Африки*, 6, с.158–160
- Войтович, Л., 1998. Етнотериторіальна підоснова формування удільних князівств Волинської землі. *Волино-Подільські археологічні студії*, 1. Львів.
- Войтович, Л., 2005. Київський каганат? До полеміки П. Толочка з О. Прицаком. *Хазарський альманах*, 4. Київ–Харьков.
- Войтович, Л., 2007. Чи були мечі харалужні? *Вісник інституту археології*, 2, с.74–79.
- Войтович, Л., 2008. Готи на території України: результати досліджень на початок XXI століття. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 11, с.35–64.
- Войтович, Л., 2010. Готи на землях нинішньої України. В: *Україна крізь віки. Збірник наукових праць на пошану академіка НАН України професора Валерія Смоля*. Київ, с.154–183.
- Войтович, Л., 2010. Сармати на землях нинішньої України: проблеми локалізації племен. *Записки НТШ*, 260 (2). Львів.
- Войтович, Л., 2014. *Князь Рюрик*. Біла Церква: Олександр Пшонківський.
- Войтович, Л., 2015. Гольмгард: де правили руські князі Святослав Ігорович, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович. *Український історичний журнал*, 3 (522), с.37–55.
- Войтович, Л., 2015. Хольмгард–Новгород: загадки історії Русі Х–першої половини XI века. *Вестник Удмуртского университета. Серия 5. История и филология*, 1, с.7–18.
- Войтович, Л., 2018. Загадки генеалогії перших князів Русі. *Записки НТШ*, 271. Львів, с.506–524.
- Войтович, Л., 2019. Велика Хорватія і Біла Хорватія: довгий шлях подолання помилкового стереотипу. *Україна і Хорватія: історичні паралелі. Ukrajina i Hrvatska: povijesne paralele*. Дрогобич, с.152–169.
- Войтович, М., 2012. Культура шнурової кераміки на Українському Прикарпатті: пам'ятки типу Кавсько-Колпець. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 16, с.141–154.
- Гавригун, И., 2009. Понятие Пражской культуры. *Труды Государственного Эрмитажа*, 49, с.7–25.
- Гамкрелидзе, Т. и Иванов, В., 1980. Передняя Азия и индоевропейская проблема. Временные и ареальные характеристики общеиндоевропейского языка по лингвистическим и культурно-историческим данным. *Вестник Древней Истории*, 3, с.3–27.
- Грушевський, М., 1904. *Історія України-Руси*, 1. Львів.
- Грушевський, М., 1910. До питання про розселення вятичів. *Записки НТШ*, 98.
- Зоценко, В., 1985. Пути проникновения скандинавов в Среднее Поднепровье в IX–X вв. В: *Тезисы докладов на V Международном конгрессе славянской археологии*. Москва, с.126–127.
- Зубашевський, Н., 2007. Руське полюддя і скандинавська вейцла: спроба порівняльного аналізу. *Історичні записки. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля*, 15, с.77–85.
- Карнейро, Р. Л., 2000. Процесс или стадии: ложная дихотомия в исследовании истории возникновения государства. В: *Альтернативные пути к цивилизации*. Москва: Логос.

- Каспарова, К., 1984. Зарубинецкая культура в хронологической системе культур эпохи Латена. *Археологический сборник Государственного Эрмитажа*, 25, с.108–117.
- Климов, Г., 1986. Об ареальной конфигурации протоиндоевропейского в свете данных картвельских языков. *Вестник Древней Истории*, 3, с.150–159.
- Ковалевский, С., 1977. *Образование классового общества и государства в Швеции*. Москва: Наука.
- Козлов, В., 1967. О понятии этнической общности. *Советская этнография*, 2, с.100–111.
- Кривелев, И., 1959. *Книга о библии*. Москва: Издательство социально-экономической литературы.
- Крушельницька, Л., 1985. *Взаємозв'язки населення Прикарпаття і Волині з племенами Східної і Центральної Європи (рубіж епох бронзи і заліза)*. Київ: Наукова думка.
- Куббель, Л., 1986. *Племя. Свод этнографических понятий и терминов. Социально-экономические отношения и соционормативная культура*. Москва.
- Кузьменко, Ю., 2011. *Ранние германцы и их соседи: Лингвистика, археология, генетика*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Лаврентьевская летопись, 2001. В: *Полное собрание русских летописей*. Москва: языки русской культуры.
- Мавродин, В., 1971. *Образование Древнерусского государства и формирование древнерусской народности*. Москва.
- Максимов, Е., 1982. *Зарубинецкая культура на территории УССР*. Киев: : Наукова думка.
- Михайлина, Л., 2003. Топографія, розміри та планування селищ VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами. В: *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*, 1. Чернівці.
- Михайлина, Л., 2007. Полюддя у східнослов'янських князіннях. В: *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*, 1 (23). Чернівці.
- Михайлина, Л., 2007. *Слов'яни VIII–X ст. між Дніпром і Карпатами*. Київ: Інститут археології НАН України.
- Мюссе, Л., 2006. *Варварские нашествия на Европу: германский натиск*. Санкт-Петербург: Евразия.
- Непокупный, А., 1979. *Балтійські родичі слов'ян*. Київ: Наукова думка.
- Непокупный, А., 1976. *Балто-севернославянские языковые связи*. Киев: Наукова думка.
- Норманн, А. В. Б., 2008. *Средневековый воин. Вооружение времен Карла Великого и Крестовых походов*. Москва: Центрполиграф.
- Онищук, Я., 2018. *Населення Західної Волині і Західного Поділля у першій половині I тис. н. е.: культурно-історичний аспект*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка.
- Пархоменко, В., 1938. Первая известная точная дата существования государства Руси. *Историк-марксист*, 6, с.191–192.
- Пачкова, С., 2006. *Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы*. Киев.
- Петрухин, В. и Пушкина, Т., 1979. К предистории древнерусского города. *История СССР*, 4, с.100–112.
- Пигулевская, Н., 1952. Имя “Рус” в сирийском источнике VI в. н. э. В: *Академику Б. Д. Грекову ко дню 70-летия*. Москва, с.42–48.

Погодин, А., 1901. *Из истории славянских передвижений*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский археологический институт.

Приходнюк, О., 1998. *Пеньковская культура. Культурно-хронологический аспект исследования*. Воронеж: Воронежский государственный университет.

Русанова, И., 1973. *Славянские древности VI–IX вв. Между Днестром и Западным Бугом*. Москва: Наука.

Рыбаков, Б., 1981. Новая концепция преемственности Киевской Руси (тезисы). *История СССР*, 1, с.11–75; 2, с.40–59.

Рыбаков, Б., 1982. *Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.* Москва: Наука.

Сахаров, А., 1975. *Русское посольство в Византию 838–839 гг. Общество и государство феодальной России*. Москва.

Сахаров, А., 1980. *Дипломатия Древней Руси. IX–первая половина X в.* Москва: Мысль.

Свешников, И., 1969. К вопросу о племенном составе населения Прикарпатья и Вольны в конце II и в начале I тысячелетия до н. э. *Acta Archeologica Lodzensis*, 2.

Свешников, И., 1976. Проблемы происхождения комаровской культуры. В: *Энеолит и бронзовый век Украины*. Киев.

Свешніков, І., 1958. *Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля*. Львів.

Седов, В., 2002. *Славяне. Историко-археологическое исследование*. Москва: Языки славянской культуры.

Семёнов, Ю., 1966. Категория “социальный организм” и ее значение для исторической науки. *Вопросы истории*, 8, с.88–106.

Смирнова, Г., 1957. Поселение позднебронзового века и раннего железа возле с. Магала Черновицкой области. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 70, с.99–107.

Соболевский, А., 1921. Русско-скифские этюды. *Известия Отделения. Русского Языка и Словесности*, 26. Петроград.

Тереножкин, А., 1957. Лужицкая культура и культуры Среднего Поднепровья. *Краткие сообщения Института Истории материальной культуры*, 67, с.3–16.

Третьяков, П., 1953. *Восточнославянские племена*. Москва: Издательство АН СССР.

Третьяков, П., 1982. *По следам древних славянских племен*. Ленинград: Наука.

Удальцов, А., 1946. Племена Европейской Сарматии. *Советская Этнография*, 2, с.41–50.

Филин, Ф., 1962. *Образование языка восточных славян*. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

Филипчук, М., 2012. *Слов'янські поселення VIII–X ст. в Українському Прикарпатті*. Львів: Астролябія.

Шаскольский, И., 1981. Известие Бертинских анналов в свете данных современной науки. В: *Летописи и хроники*, 1980. Москва, с.43–54.

Шахматов, А., 1911. К вопросу о финско-кельтских и финско-славянских отношениях. *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, 5.

Шахматов, А., 1916. Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка. В: *Украинский народ в его прошлом и настоящем*, 2. Петроград.

Annales Bertiniani: Annales de Saint-Bertin, 1964. F., Grat, J., Vieillard et P., Clémencet, eds. Paris: Société de l'Histoire de France.

- Asgaut, Steinnes, 1955. *Husabyar*. Oslo.
- Blese, E., 1930. Die Entwicklungsphasen der lettischen Sprache. *Die Letten*, s.61–70.
- Boba, Imre, 1967. Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europae in the ninth centery. *Slavio-Orientalia*, 2.
- Carl Axel Ekbohm, 1974. *Viennetionde och hundaresindelning*. Studier rörande Sveriges äldsta politiska indelning. Lund.
- Carl Gustav Andras, 1964. Kungsgard (Sverige). *Kulturhistoriskt leksikon för nordish middelalder*, 9. Kobenhavn, pp.513–515.
- Czekanowski, J., 1927. *Wstęp do historii słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prehistoryczne i językoznawcze*. Lwów.
- Eisner, J., 1966. *Rukověť slovanské archeologie: počátky Slovanů a jejich kultury*. Praha: Academia.
- Eissfeldt, O., 1956. *Einleitung in das Alte Testament*. Tübingen.
- Elman Rogers Service, 1975. *Origins of the State and Civilization*. New York.
- Filip, J., 1946. *Počátky slovanského osídlení v Československu*. Praha.
- Fraenkel, E., 1950. *Die baltischen Sprachen*. Heidelberg.
- Gardawski, A. i Gąsowski, J., 1961. *Polska starożytna i wczesnośredniowieczna*. Warszawa.
- Gardawski, A., 1968. Zagadnienie ciągłości osadniczej kulturowej i etnicznej w międzyrzeczu Odry–Dniepru od II okresu epoki brązu do VI/VII wieku n. e. *Międzynarodowy kongres Archeologii Słowiańskiej*, 1, s.217–230.
- Gasparini, E., 1952. La cultura lusaziana e i Protoslovani. *Ricerche Slavistiche*, 1, s.67–92.
- Gimbutas, M., 1961. *Bronze age cultures in Central and Eastern Europe*, 1. Neumünster.
- Hensel, W., 1954. Pochodzenie słowian. *Wiadomości Archeologiczne*, 20, s.211–260.
- Jazdzewski, K., 1968. Z problematyki początków słowiańszczyzny i Polski. Cz. 1. *Acta Archeologica Lodzensia*, 16, s.6–129.
- Kozłowski, L., 1926. Kultura łużycka a problem pochodzenia Słowian. *Pamiętnik IV Zjazdu historyków Polskich w Poznaniu*, s.1–20
- Kunik, E., 1845. *Die Berufung der schwedischen Rodsen durch die Finnen und Slaven*, 2. Sankt-Petersburg.
- Künzel, E., 2006. *Die Germanen*. Stuttgart.
- Kuryłowicz, J., 1958. *L'accentuation des langues indo-européennes*. Wyd. 2. Wrocław.
- Labuda, G., 1948. Okres “wspólnoty słowiańskiej” w świetle źródeł i tradycji historycznej. *Slavia Antiqua*, 1, s.181–227.
- Lehr-Splawiński, T., 1946. *O pochodzeniu i praojczyźnie słowian*. Poznań.
- Lindquist, H., 1992. *Historien om Sverige*, 1. Norstedts.
- Łowmiański, H., 1962. *Początki Polski*, 1. Warszawa.
- Łowmiański, H., 1964. *Początki Polski*, 2. Warszawa.
- Łowmiański, H., 1973. *Początki Polski*, 5. Warszawa.
- Moczyński, K., 1925. *Badania nad pochodzeniem i pierwotną kulturą słowian*. Kraków.
- Müllenhoff, K., 1887. *Deutsche Altertumskunde*, 2. Berlin.
- Niderle, L., 1906. *Slovanske starožitnosti*, 2/1. Praha.
- Niderle, L., 1911. *Slovanske starožitnosti*, 3. Praha.
- Niderle, L., 1931. *Rukověť slovanské archeologie*. Praha.
- Rosén, J., 1962. Husaby. *Kulturhistoriskt leksikon för nordish middelalder*, 7, s.94–96.

- Rostafiński, J., 1908. O pierwotnych siedzibach i gospodarstwie słowian w przedhistorycznych czasach. *Sprawozdanie Polskiej Akademii Umiejętności*, 13. Kraków.
- Rozwadowski, J., 1948. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków.
- Šimek, E., 1948. Dudlebi, Volynane, Lučane, Cesti, Chorvate a Cechove. *Slavia Antiqua*, 1. Poznań, s.351–360.
- Simek, R., 2006. *Die Germanen*. Stuttgart.
- Sulimirski, T., 1936. Cmentarzysko kurhanowe w Komarowie koło Halicza i kultura komarowska. *Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejętności*, 16 (9), s. 273–277.
- Sven, Birger Fredrik Jansson, 1962. *The Runes of Sweden*. Stockholm.
- Vojtovyč, L., 2014. Chrouati et altera Chrowati. U: *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija*. Zagreb, s.207–254.
- Włodarczak, P., 2006. *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków.
- Wolters, R., 2006. *Die Römer in Germanien*. München.
- Županič, N., 1928. Prvi nosilci etnickich imen Srb, Hrvat, Cech i Ant. *Etnolog*, 2.

References

- Andras, C. G., 1964. Kungsgard (Sverige). *Kulturhistorisk leksikon for nordish middelalder*, 9. Kobenhavn, pp.513–515. (In Swedish)
- Annales Bertiniani: Annals of Saint Bertin, 1964*. F., Grat, J., Vieillard et P., Clémencet, eds. Paris: The Society of the History of France. (In Latin, in French)
- Artamonov, M., 1946. Veneti, neuri and budini in ethnogenesis of slavs. *Announcer of the Leningrad state university*, 2, pp.70–86. (In Russian)
- Asgaut, S., 1955. *Husabyar*. Oslo. (In Norwegian)
- Bandrivs'kyj, M., 2006. Problems of ethnic-cultural attribution of the sites in North-Western Podillja, Volhynian highland and adjacent Polissja during the final stage of middle – late periods of Bronze Age. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 10, pp.72–91. (In Ukrainian)
- Baran, V. and Baran, Ya., 2005. *Zarubintsy culture. Historical sources of the Ukrainian people*. Kyiv: Heneza. (In Ukrainian)
- Baran, V., 1968. Tribes of east slavs of third of 1 of fourth are A. D. on territory western Ukrainian earth. *Triumph of historical justice*. L'viv. (In Ukrainian)
- Baran, V., 1972. *Early slavs are between Dnepr and Pripyat*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Baran, V., Kozak, D. and Terpylovs'kyj, R., 1991. *Origin of Slavs*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
- Baran, Ya., 2004. *Slavic community*. Kyiv–Chernivci: Zelena Bukovyna. (In Ukrainian)
- Berezanskaja, S., 1972. *A middle period of bronze century is in north Ukraine*. Kiev: Naukova dumka. (In Russian)
- Blese, E., 1930. Phases Latvian of development of the language. *Latvians*, pp.61–70. Riga. (In German)
- Boba, Imre., 1967. Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europae in the ninth century. *Slavio-Orientalia*, 2. Wiesbaden. (In English)
- Bunyatyan, K., 2010. Culture of cord ceranics uder Carpathians. *Archeologia*, 2, pp.18–30. (In Ukrainian)
- Czekanowski, J., 1927. *Entry of Slavs. Antropological, ethnographic, prehistory and linguistic prospects*. Lviv. (In Polish)

- Eisner, J., 1966. *Reference book of Slavic archaeology: beginning of slavs and their cultures*. Praha: Academia. (In Czech)
- Eissfeldt, O., 1956. *Introduction to that old man testament*. Tübingen. (In German)
- Ekbom, C. A., 1974. *Viennetide and dog classification*. Studies related to Sweden's oldest political division. Lund. (In Swedish)
- Elman, R. S., 1975. *Origins of the State and Civilization*. New York. (In English)
- Filin, F., 1962. *Formation of language of east slavs*. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. (In Russian)
- Filip, J., 1946. *The beginnings of the Slavic settlement in Czechoslovakia*. Praha. (In Czech)
- Fraenkel, E., 1950. *Baltic languages*. Heidelberg. (In German)
- Fylypchuk, M., 2012. *Slavic settlements of VIII–X centuries in the Ukrainian Carpathians*. L'viv: Astrolyabiya. (In Ukrainian)
- Gamkrelidze, T. and Ivanov, V., 1980. Near Eastern linguistic and historico-cultural data on the Proto-Indo-European language, its time of use and area of diffusion. *Journal of Ancient History*. (In Russian)
- Gardawski, A. and Gąssowski, J., 1961. In: *Ancient and early middle ages Poland*. Warszawa. (In Polish)
- Gardawski, A., 1968. Question of setter cultural and rethnic dependences in country between of Oder-Dnipro from 2 of period of epoch of bronze to 6/7 of age after Ch. In: *International Congress of Slavic Archaeology*, 1, pp.217–230. (In Polish)
- Gasparini, E., 1952. The Lusatian culture and the Protoslavians. *Slavic Research*, 1, pp.67–92.
- Gavrituhin, I., 2009. Concept of the Prague culture. *Labours of the State Hermitage*, 49. Addition of the Russian state system is in the context of early medieval history of the Old World. Sankt-Peterburg, pp.7–25. (In Russian)
- Gimbutas, M., 1961. *Bronze age cultures in Central and Eastern Europe*, 1. Neumünster. (In English)
- Hensel, W., 1954. Origin of Slavs. *Archaeological News*, 20, pp.211–260. (In Polish)
- Hrushevs'kyj, M., 1904. *Histoty of Ukraine-Rus'*, 1. L'viv. (In Ukrainian)
- Hrushevs'kyj, M., 1910. To the question about settlement of vyatichis. *Notes of the Shevchenko Society*, 98. (In Ukrainian)
- Jazdzewski, K., 1968. From the range of problem of beginning os Slavs and Poland, 1 (1). *Acta Archeologica Lodzensia*, 16, pp.6–129. (In Polish)
- Karneyro, R. L., 2000. Process or stages: false dichotomy in research history of origin of the state. In: *Alternativa ways to civilization*. Moskva: Logos. (In Russian)
- Kasparova, K., 1984. A Zarubinty culture is in the chronologie system of cultures of epoch of Laten. *Archaeological Collection of the State Hermitage*, 25, pp.108–117. (In Russian)
- Klimov, G., 1986. About arwal configuration of proto-Indo-European in the light of data of Kartvels languages. *Journal of Ancient History*, 3, pp.150–159. (In Russian)
- Kovalevskij, S., 1977. *Formation of class society and state is in Sweden*. Moskva: Nauka: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoy literatury. (In Russian)
- Kozlov, V., 1967. About te concept of ethnik community. *Soviet ethnography*, 2, pp.100–111. (In Russian)
- Kozłowski, L., 1926. Lusatian culture and problem of origin of slavs. In: *Diary of 4 of Convention of the Polish historians in a Poznan*. Lwów, sekcja VIA, pp.1–20. (In Polish)
- Krivelev, I., 1959. *Book on Bible*. Moskva. (In Russian)

Krushel'nyts'ka, L., 1985. *Intercommunications of population of Prykarpattya and Volyn' are with the tribes of Eastern and Central Europe (border of epochs of bronze and iron)*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)

Kubbel', L., 1986. *Tribe. Vault of ethnographic concepts and terms. Socio-economic relations and socio-normative culture*. Moskva. (In Russian)

Kunik, E., 1845. *Call Swedish of Rodsen through Finns and Slaven*, 2. Sankt-Petersburg. (In Russian)

Künzel, E., 2006. *Germans*. Stuttgart. (In German)

Kuryłowicz, J., 1958. *Selection from the languages of indo-european language*. Ed. 2. Wrocław. (In Polish)

Kuz'menko, Ju., 2011. *Early Germans and their neighbours: linguistics, archaeology, genetics*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija. (In Russian)

Labuda, Gerard, 1948. Period o the "Slavic association" in illumination in sources and historical tradition. *Slavia Antiqua*, 1, pp.181–227. (In Polish)

Lavrentiyevskaya Letopis, 2001. In: *Complete collection of the Russian Chronicles*. Moskva. (In Russian)

Lehr-Splawiński, T., 1946. *About origin and motherland of Slavs*. Poznań. (In Polish)

Lindquist, H., 1992. *The history of Sweden*, 1. Norstedts. (In Swedish)

Łowmiański, H., 1962. *Beginning of Poland*, 1. Warszawa. (In Polish)

Łowmiański, H., 1964. *Beginning of Poland*, 2. Warszawa. (In Polish)

Łowmiański, H., 1973. *Beginning of Poland*, 5. Warszawa. (In Polish)

Maksymov, E., 1982. *A Zarubinty culture in territory of Ukraine*. Kiev: Naukova dumka. (In Russian)

Mavrodin, V., 1971. *Formation on the Rus' state and forming of Old Rus'ian nationality*. Moskva. (In Russian)

Mjusse, L., 2006. *Barbarian invasions on Europe: The German onslaught*. Sankt-Peterburg: Evrazija.

Moczyński, K., 1925. *Researchis above an origin and primary culture of slavs*. Kraków. (In Polish)

Müllenhoff, K., 1887. *Deutsche of information of antiquity*, 2. Berlin. (In German)

Mykhaylyna, L., 2003. A topograohy, sizes and planning of settlements of 8–10 of century between Dnipro and Carpathians. *Question of ancient and medieval history, archaeologies and ethnologies*, 1. Chernivtsi. (In Ukrainian)

Mykhaylyna, L., 2007. *Poljuggja* in East Slavs principalitys. *Question of ancient and medieval history, archaeologies and ethnologies*, 1 (23). Chernivci. (In Ukrainian)

Mykhaylyna, L., 2007. *Slavs of 8–10 of century between Dnipro and Carpathians*. Kyiv: Instytut arxeolohiyi NAN Ukrayiny. (In Ukrainian)

Nepokupnyj, A., 1976. *Balts-north-Slavs language connections*. Kyiv: Naukova dumka. (In Russian)

Nepokupnyj, A., 1979. *Baltic relatives of Slavs*. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)

Niderle, Lubor, 1906. *Slavic old sights*, 2/1. Praha. (In Czech)

Niderle, Lubor, 1911. *Slavic old sights*, 3. Praha. (In Czech)

Niderle, Lubor, 1931. *Reference book of Slavic archaeology*. Praha. (In Czech)

Normann, A. V. B., 2008. *Medieval warrior. Armament of times of Carl Great and Cross hikes*. Moskva: Tsentrpoligraf. (In Russian)

- Onyshchuk, Ja., 2018. *The population of western Volyn and western Podilia in the first half of the first millennium ad.: cultural and historical aspect*. L'viv: Ivan Franko National University of Lviv. (In Ukrainian)
- Pachkova, S., 2006. *A Zarubintsy culture and latinisation culture of Europe*. Kiev. (In Russian)
- Parhomenko, V., 1938. First know exact date of existence of the state of Rus'. *Historian-marxist*, 6, pp.191–192. (In Russian)
- Petruhin, V. and Pushkina T., 1979. To pre-history of the Old Russian city. *History of the USSR*, 4, pp.100–112. Moskva. (In Russian)
- Pigulevskaja, N., 1952. The name “Rus” is in the Syrian source of 6 of century to alter Ch. *To the academician B. D. Grekov to the day of 70 year*, pp.42–48. (In Russian)
- Pogodin, A., 1901. *From history of the Slavic movements*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskiy arkheologicheskiy institut. (In Russian)
- Prihodnjuk, O., 1998. *Penkovka culture. In a civilized manner-chronologic aspect of research*. Voronezh: Voronezhskij gosudarstvennyj universitet. (In Russian)
- Rosén, J., 1962. Husaby. *Cultural history Play for nordish middelalder*, 7, pp.94–96. (In Swedish)
- Rostafiński, J., 1908. About primary residences and economy of slavs in prehistoric times. *Report of Polish Academy of Ability*, 13. Kraków, pp.6–25. (In Polish)
- Rozwadowski, J., 1948. *The studies of names of slavs waters*. Kraków. (In Polish)
- Rusanova, I., 1973. *Slavic antiquities of 6–9 century. Between Dnepr and Western Bug*. Moskva: Nauka. (In Russian)
- Rybakov, B., 1981. New conception of pre-history of Kiev Rus' (theses). *History of the USSR*, 1, pp.11–75; 2, pp.40–59. (In Russian)
- Rybakov, B., 1982. *Kyiv Rus' and Rus'ian principalities of 12–13 century*. Moskva: Nauka. (In Russian)
- Saharov, A., 1975. Russian embassy to Byzantium 838–839. In: *Society and state of feudal Russia*. Moskva, pp.247–254. (In Russian)
- Saharov, A., 1980. *Diplomacy of Ancient Rus' 9 is the first half of 10 of century*. Moskva: Mysl'. (In Russian)
- Sedov, V., 2002. *Slavs. History and archaeology research*. Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury. (In Russian)
- Semjonov, Ju., 1966. Category “social organism” and her valur for historical science. *Questions of History*, 8, pp.88–106. (In Ukrainian)
- Shahmatov, A., 1911. To the question about the Finnish-Celtic and Finnis-Slavic relation. In: *News of Department of Russian and literature of Emperor's Academy of Sciences*, 5. Sankt-Peterburg. (In Russian)
- Shahmatov, A., 1916. Short essey of history Small-Rus' (Ukrainian) language. In: *The Ukrainian people are in his past and present*, 2. Petrograd.
- Shaskol'skij, I., 1981. Information of Bertinae annales in the light of data of modern science. *Chronicles and chronics*, 1980, pp.43–54. Moskva. (In Russian)
- Šimek, E., 1948. Dulebes, Volhynians, Lutschans, Czesti, Croats and Chechs. *Slavia Antiqua*, 1, pp.351–360. (In Polish)
- Simek, R., 2006. *Germans*. Stuttgart. (In German)
- Smirnova, G., 1957. Settlement of late bronze century and early iron near a vil. Megala of the Chernivtsi. *Short reports of Institute of History of material culture*, 70, pp.99–107. (In Ukrainian)

- Sobolevskij, A., 1921. Russian-Scythian etudes. *News of Department of Russian and literature of Emperor's Academy of Sciences*, 26. (In Ukrainian)
- Sulimirski, T., 1936. Burial mound burial places in Komarov near Halicz and culture of Komarov. *Report of Polish Academy of Ability*, 16 (9), pp.273–277. (In Polish)
- Sven, B. F. J., 1962. *The Runes of Sweden*. Stockholm. (In Swedish)
- Sveshnikov, I., 1969. To the question about tribal composition of population of Prykarpattia and Volhynia in the end 2 and at the beginning 1 millenniums to alter Ch. *Acta Archeologica Lodzensia*, 2. (In Polish)
- Sveshnikov, I., 1976. Problems of origin of Komarov culture. In: *Chalcolithic and bronze century of Ukraine*. Kyiv. (In Russian)
- Svyeshnikov, I., 1958. *Results of research of cultures of bronze time of Prykarpattia and Western Podolsk*. L"viv. (In Ukrainian)
- Terenozhkin, A., 1957. Lusatian culture and cultures in Middle pool of Dnipro. *Short reports of Institute of History of material culture*, 67, pp.3–16. (In Russian)
- Tret'jakov, P., 1953. *East Slavs tribes*. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR. (In Russian)
- Tret'jakov, P., 1982. *On tracks the ancient Slavic tribes*. Leningrad: Nauka. (In Russian)
- Uda'cov, A., 1946. Tribes of European Sarmatia. *Soviet ethnography*, 2, pp.41–50. (In Russian)
- Vasil'ev, L., 1981. Protostate-chief-dom ac a political structure. *People of Asia and Africa*, 6, pp.158–160. (In Russian)
- Vojtovyč, L., 2014. Chrouati et altera Chrowati. In: *Ukrajinski Karpati: etnogeneza–arheologija–etnologija*. Zagreb, pp.207–254. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 1998. Territories of ethnos as basis of forming feudatory principality in Volyn' earth. In: *Volyn-Podolsk archaeological researches*, 1. L"viv. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2005. Kyiv kaganat? To the polemic P. Tolochko with O. Pritsak. *Khazars almanac*, 4. Kyiv–Har'kiv. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2007. Were there kharaluh swords? *Proceeding of the Institute of Archaeology*, 2, pp.74–79. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2008. Goths on the territory of Ukraine: results of studies at the beginning of XXI century. *Lviv University Archaeology Studies*, 11. pp.35–64. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2010. Gotha are on earth of present Ukraine. In: *Ukraine is through centuries. Collection of scientific works is on honour of professor Valery Smolij*. Kyiv, pp.154–183. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2010. Sarmatians on earth of present Ukraine: problems of localization of tribes. *Messages of Shevchenko Scientific Society*, 260 (2). L"viv. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2014. *Prince Rurik*. Bila Cerkva: Aleksandr Pshonkivsky. (In Croatian)
- Vojtovych, L., 2015a. Holmgard: where the Rus'ian princes governed Svyatoslav Ihorovich, Volodymyr Svjatoslavich and Yaroslav Volodymyrovich. *Ukrainian Historical Journal*, 3 (522), pp.37–55. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2015b. Holmgard-Novgorod: riddle of history of Rus' 10–first half of 11 century. *Bulletin of Udmurt University. Series 5. History and Philology*, 1, pp.7–18. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2018. Mysteries of the genealogy of the first princes of Russia. *Notes of the Shevchenko Society*, 271, pp.506–524. (In Ukrainian)
- Vojtovych, L., 2019. Large Croatia and White Croatia: long way of overcoming of erroneous stereotype. In: *Ukraine and Croatia: historical parallels*. Drohobych, pp.152–169. (In Ukrainian)

Vojtovych, M., 2012. Corded ware culture in Ukrainian Sub-Carpathians region: sites of Kavsko-Kolpets type. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 16, pp.141–154. (In Ukrainian)

Włodarczak, P., 2006. *Culture of cord ceramics of Little Polish Sublimity*. Kraków. (In Polish)

Wolters, R., 2006. *Romans in Germanien*. München. (In German)

Zocenko, V., 1985. Ways of penetration of Scandinavians to Middle pool of Dnipro in 9–10 century. *Theses of lectures in 5 International congress of Slavic archaeology*. Moskva, pp.126–127. (In Russian)

Zubashevs"kyj, N., 2007. Rus'ian *poljuggja* and scandinavian *vejcla*: attempt of comparative analysis. *Historical messages. A East-Ukraine national university is the name of V. Dal'*, 15, pp.77–85. (In Ukrainian)

Županič, N., 1928. First transmitters of the ethnic names Srb, Hrvat, Cech and Ant. *Etnolog*, 2. (In Slovenian)

WHAT RUS'-UKRAINA WAS BEGUN WITH?

Leontij VOITOVYCH

Ivan Franko National University in Lviv

1, Universytetska Str., Lviv, 79000

Department of History of Middle Ages and history of Bizantium

e-mail: lev67420@ukr.net

orcid.org/0000-0002-9191-6537

Abstract

Background: The Thorny problems of indo-european and Slavic ethnogenesis abandon debatable the questions of beginning of the Ukrainian ethnos and his state system. Practical absence of a traditional spring base pushed away on the second plan usual historiography methods and pulled out on the first plan a tool end proofs of the special disciplines created on his base: linguistics, onomastics, ethnography, anthropology and archaeology. But white the Ukrainian researchers from far away watch after the polemic of their neighbours, last, especially taking into account the terms of “hibrid war”. With lightness attribut these questions to beginning of 20 of century and, even, later.

Purpose: In the article a realizable attempt is on the basic of the last achievements of world science to analyse Slavic ethnogenesis from appearance of the Slavic tribal unions. Community development of the se tribal unions is analysed also in the light of mone new theories of chiefdom up to her transformation in the early state of military wife type (military hovernment).

Results: The consequences of this development are fixed in the first fixed undoubted report about existence the *Caganat of Rus'*. In the process of research the comparative analysis of development of institutes of the state of military hovernment was carried out in Slavic, Scandinavian and Centrally-Cerman arrays. The similar global analisis of these difficult processes and phenomena comes true in general first with complete realization discussions are round them on the whole as well as in separate details. The undoubted is seemed only by a general conclusion in relation to completion of these processes and transformations in the Dnepr region in the first half of 9 of Century as a result of creation of *Caganat of Rus'*.

Key words: old indo-european association, culture of lithoidal battle-exes, German and Baltic-Slavic langware groups, tribe, chefdom, state of military hovernment, *Caganat of Rus'*.